

Ιωάννης Α. Παπαδριανός

Η ΜΟΣΧΟΠΟΛΗ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ
ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΒΙΟ
ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ-ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ
(18ος-19ος αι.)

Κύριε Πρόεδρε, Κυρίες και Κύριοι

Στη νοτιοανατολική περιοχή της σημερινής Αλβανίας δημιουργήθηκε κατά τον 15ο αιώνα από βλαχόφωνους Έλληνες ένας μικρός συνοικισμός κτηνοτροφικού κυρίως χαρακτήρα, η Μοσχόπολη. Το πρώτο αυτό πόλισμα θα αρχίσει από τον 17ο αιώνα και εφεξής να παρουσιάζει μια ραγδαία και εκπληκτική δημογραφική και οικονομική εξέλιξη, η οποία οφειλόταν στους κάτωθι λόγους: στην επίκαιρη γεωπολιτική θέση του συνοικισμού, στη φιλοπονία των κατοίκων του και στα ειδικά προνόμια που του παραχωρήθηκαν κατά καιρούς από την Υψηλή Πύλη. Έτσι, κατά τα μέσα του 18ου αιώνα η Μοσχόπολη απέβη το σημαντικότερο βιοτεχνικό και εμπορικό κέντρο των κεντροδυτικών επαρχιών της Βαλκανικής, με αποτέλεσμα ο πληθυσμός της να ξεπεράσει, κατά τους πιο επιεικείς υπολογισμούς, τις 40.000 κατοίκους. Τεράστια πλούτη συσσωρεύτηκαν στην πόλη και η ευμάρεια του πληθυσμού της έγινε περίφημη σε ολόκληρη τη Βαλκανική. Χάρη στον πλούτο της και στην πνευματική της ακτινοβολία η Μοσχόπολη ονομάστηκε δίκαια «αι Αθήναι της Τουρκοκρατίας»¹.

Από διοικητική άποψη διαμορφώθηκε στην πόλη ένα από τα πιο δημοκρατικά και φιλελεύθερα κοινοτικά συστήματα. Η διαχείριση των κοινών γινόταν από τους κοινοτικούς άρχοντες, οι οποίοι εκλέγονταν από τον λαό για ένα χρόνο με βάση ειδικό κανονισμό που είχε εγκριθεί από το κοινό της πόλης στα 1713 και αποτελούνταν από είκοσι δύο διατάξεις. Ταυτόχρονα, σημαντικό ρόλο διαδραμάτιζαν οι συντεχνίες των εμπόρων και των βιοτεχνών, που με την πολιτική και κοινωνική τους δραστηριότητα διατηρούσαν τις απαραίτητες ισορροπίες ανάμεσα στους πλούχιοντες και στον λαό².

1. Ιωαν. Μαρτινιανός, *Η Μοσχόπολις, 1330-1930*, Θεσσαλονίκη 1957, σ. 92 κ.ε. Την εύστοχη ονομασία «αι Αθήναι της Τουρκοκρατίας» για τη Μοσχόπολη την έδωσε ο Φ. Μιχαλόπουλος σε ειδική μονογραφία του (βλ. Φ. Μιχαλόπουλος, *Μοσχόπολις: Αι Αθήναι της Τουρκοκρατίας*, Αθήναι 1941).

2. Βλ. Ιωαν. Μαρτινιανός, *ό.π.*, σ. 150 κ.ε.

Στη Μοσχόπολη υπήρχαν δεκατέσσερις συντεχνίες βιοτεχνών, οι οποίες διέθεταν συμβούλια με επικεφαλής τους συντεχνιάρχες. Οι συντεχνιάρχες συνιστούσαν δικαστικό σώμα, το οποίο εξεδίκαζε τις υποθέσεις και τις διαφορές των συντεχνιών. Εξαιρούνταν οι εμπορικές διαφορές, που παραπέμπονταν σε διαιτητές, και οι ποινικές υποθέσεις, που μεταφέρονταν στον κατή της Κορυτσάς ή στον πασά του Μπερατίου. Οι συντεχνίες, εκτός από την εξυπηρέτηση των επαγγελματικών συμφερόντων των μελών τους, ασκούσαν και ευρύτατο κοινωνικό έργο. Ανάμεσα στα άλλα, ενίσχυσαν τα αγαθοεργά ιδρύματα και έδιναν υποτροφίες στους νέους για ανώτερες σπουδές. Αξιόλογο κυρίως ήταν το «Ορφανοδοιοικητήριο», ένα δηλαδή ορφανοτροφείο που άρχισε να λειτουργεί από το έτος 1750 και είχε σκοπό την εκπαίδευση των ορφανών και απόρων παιδιών³.

Εκτός από τη σημαντική ανάπτυξη της βιοτεχνίας, ζωηρό ενδιαφέρον για τον ερευνητή παρουσιάζουν και οι πλατιές εμπορικές ενασχολήσεις —κυρίως οι διαμετακομιστικές— των Μοσχοπολιτών, καθώς και οι αποδημίες τους στη Βαλκανική και στην Κεντρική Ευρώπη.

Η κυριότερη πόλη του εξωτερικού, με την οποία ήλθαν στην αρχή σε επαφές οι κάτοικοι της Μοσχόπολης, ήταν η Βενετία. Η παρουσία των Μοσχοπολιτών στην πόλη αυτή ήταν ιδιαίτερα σημαντική. Οι Μοσχοπολίτες επιχειρηματίες συνεταιριζόνταν με τους άλλους Δυτικομακεδόνες και κυρίως με τους Σιατιστινούς. Για τη διακίνηση των εμπορευμάτων και τη διεκπεραίωση των εμπορικών τους συναλλαγών οι Μοσχοπολίτες έμποροι της Βενετίας χρησιμοποιούσαν τα πλοία της Ραγούζας (Dubrovnik) και του Ντολτσίνο, καθώς και τα καράβια των εφοπλιστών του Περάστο και της Δομπρότας, λιμανιών της Αδριατικής. Τα κυριότερα προϊόντα, τα οποία εξήγαγαν οι έμποροι αυτοί, ήταν το μαλλί, οι βελέντζες, οι αμπάδες, το μετάξι, το πρινοκκόκι, το κερί και τα δέρματα. Αλλά και με το εισαγωγικό εμπόριο ασχολούνταν οι Μοσχοπολίτες· τα σπουδαιότερα δε προϊόντα τα οποία εισήγαγαν ήταν τα ρούχα, οι λοντρίνες, τα σιδηρικά, τα γυαλικά και τα εκκλησιαστικά βιβλία διαφόρων σχημάτων. Οι περισσότερες από τις οικίες των Μοσχοπολιτών εμπόρων βρίσκονταν κοντά στον ναό του Αγίου Γεωργίου, εκεί όπου είχε συσπειρωθεί ο Ελληνισμός της Βενετίας⁴.

Για να αποβεί, ωστόσο, ταχύτερη και αποτελεσματικότερη η διακίνηση των εμπορευμάτων τους στη Βενετία και στα άλλα ιταλικά λιμάνια, οι Μοσχοπολίτες αναγκάζονταν να κατευθύνονται συχνά προς το Δυρράχιο και την Αυλώνα, όπου είχαν τα γραφεία και τις αποθήκες τους. Έφταναν ακόμη μέχρι τη Βλαχία, για να προμηθευτούν κερί, και πολλές φορές επισκέπτονταν τη Βοσνία και περιέτρεχαν ολόκληρη την Αλβανία και τη Μακεδονία (Ελμπασάν, Καβάγια, Τίρανα, Μπεράτι, Αχρίδα, Στρούγγα, Καστοριά και Θεσσαλονίκη). Το εμπορικό δαιμόνιο τους οδηγούσε επίσης προς την Αγκώνα, την Καλλίπολη, τη Ραγούζα και τη Μεσσήνη. Τα γραπτά ιστορικά τεκ-

3. Χ. Ι. Σούλης, «Μοσχόπολις», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια Πυρσού* 17 (1931) 400· Ιωακ. Μαρτινιανός, *ό.π.*, σ. 151 κ.ε.

4. Κ. Δ. Μέρτζιος, *Μνημεία μακεδονικής ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 204 κ.ε.· Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Οι Δυτικομακεδόνες απόδημοι επί τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1958, σσ. 10-11· Κ. Α. Βακαλόπουλος, *Ήπειρος*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 369 κ.ε.

μήρια που άφησαν οι Μοσχοπολίτες έμποροι σε άφθογη ελληνική γλώσσα, μαρτυρούν κατά τρόπο σαφή για την ύπαρξη έντονης εμπορικής και γενικότερα οικονομικής δραστηριότητας⁵.

Από τα μέσα όμως του 18ου αιώνα η Βενετία άρχισε να επιβάλλει βαρύτερους φόρους στα εισαγόμενα προϊόντα· γι' αυτό και οι παραδοσιακές εμπορικές επαφές των Μοσχοπολιτών με τη χώρα αυτή παρουσιάζουν ύφεση. Οι Μοσχοπολίτες αναζητούν στο εξής νέες εμπορικές διόδους μέσω της Βαλκανικής και της Κεντρικής Ευρώπης. Η Αυστρία και η Ουγγαρία αποτέλεσαν τους πόλους έλξης των κατοίκων της Μοσχόπολης και της γύρω περιοχής, οι οποίοι δημιούργησαν στα μέρη αυτά ανθηρές ελληνικές παροικίες και αξιόλογους εμπορικούς οίκους. Συγκεκριμένα, εγκαταστάσεις Μοσχοπολιτών και άλλων Δυτικομακεδόνων βρίσκουμε κυρίως στη Βιέννη και στις λεγόμενες ουγγρικές επαρχίες της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων, δηλαδή στο Νόβι Σάντ (το Νεόφυτον των ελληνικών πηγών), στο Σεμλίνο (Zemun), στον Άγιο Ανδρέα, στο Μίσκολτς και στο Κετσμετέ⁶.

Τα εμπορεύματα, τα οποία διακινούσαν οι Μοσχοπολίτες και οι άλλοι Δυτικομακεδόνες έμποροι στις ουγγρικές επαρχίες της Αυστροουγγαρίας, ήταν ποικίλα: τα περίφημα χαλιά της Μοσχόπολης, το κόκκινο πιπέρι και τα άλλα είδη των μπαχαρικών, τα φημισμένα κρασιά της Κύπρου, της Σιάτιστας και της Νάουσας, τα γουναρικά της Καστοριάς, το ακατέργαστο βαμβάκι των Σερρών και των Βελεσών, τα ονομαστά κόκκινα και λευκά νήματα των Αμπελακίων, τα πρόβεια και κατσικίσια δέρματα της Μακεδονίας και της Ανατολής, το μετάξι της θεσσαλικής Αγιάς και των χωριών του Βόλου, τα υφαντά της Νάουσας, οι αλατζάδες της Κοζάνης, ο καπνός, το αλάτι κ.ά.⁷

Ιδιαίτερος λόγος πρέπει να γίνει για τη δραστηριότητα των Μοσχοπολιτών και των άλλων Μακεδόνων αποδήμων στην Πέστη. Οι απόδημοι αυτοί είχαν αναπτύξει ένα ανθηρότατο διαμετακομιστικό εμπόριο και ήταν οι κύριοι στυλοβάτες και δημιουργοί των κέντρων σπeditόρων ή κομμισιοναρίων, που είχαν την έδρα τους στο Τεμεσβάρ και στο Σεμλίνο. Πρωταρχικό τους καθήκον ήταν η ακώλυτη και ασφαλής μεταφορά των εμπορευμάτων. Ο μεγαλοπρεπής ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, που σώζεται ακόμη ως σήμερα, είναι αψευδής μάρτυρας της άλλοτε ακτινοβολίας των Μοσχοπολιτών σπeditόρων στην Πέστη⁸.

Οι Μοσχοπολίτες έμποροι στην Αυστροουγγαρία διακρίνονταν για τις ευέλικτες ικανότητές τους, που τους έδιναν τη δυνατότητα να προσαρμόζονται κάθε φορά ανάλογα με τις διεθνείς συγκυρίες και να υπερνικούν έτσι τα πολλαπλά εμπόδια. Ονόματα Μοσχοπολιτών και άλλων Δυτικομακεδόνων, όπως των Δούμπα, των Κούρτη, των Τύγκα, των Σπίρτα και κυρίως των Σίνα, θα κυριαρχήσουν για ένα μεγάλο χρο-

5. Βλ. Κ. Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 370.

6. Βλ. λεπτομέρειες: Ι. Α. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 38 κ.ε· του ίδιου, *Οι Έλληνες απόδημοι στις γιουγκοσλαβικές χώρες (18ος-20ος αι.)*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 29 κ.ε.

7. Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 214.

8. Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 355, 374.

νικό διάστημα στις ευρωπαϊκές και στις βαλκανικές οικονομικές σχέσεις και θα επηρεάσουν καταλυτικά την οικονομική και πολιτιστική ανόρθωση των ιδιαίτερων πατριδών τους⁹. Αλλά ας αφήσουμε να μιλήσει ένας ξένος ιστορικός, ο Σέρβος Ντούσαν Πόποβιτς. Κατά τον Σέρβο ιστορικό, οι Μοσχοπολίτες και οι άλλοι Έλληνες απόδημοι στις γιουγκοσλαβικές χώρες υπήρξαν οι δημιουργοί της αστικής τάξης των χωρών αυτών¹⁰. Αλλά και ένας άλλος Σέρβος λόγιος, ο Dragutin Ilić, εκφράστηκε με θερμά λόγια για τους παραπάνω αποδήμους. Κατά τη γνώμη του, για τη γιουγκοσλαβική κοινωνία ήταν *ό,τι το αλάτι για το ψωμί*¹¹.

Οι αποδημίες των Μοσχοπολιτών συνδέονται και με ένα άλλο σημαντικό γεγονός, στο οποίο, δυστυχώς, η ιστορική έρευνα δεν έδωσε τη δέουσα προσοχή. Πρόκειται για την καταλυτική απήχηση που είχαν οι παραπάνω μεταναστεύσεις στη νομική θέση όλων των Ελλήνων που ζούσαν στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων. Και για να γίνουμε πιο σαφείς: μετά την πρώτη και τη δεύτερη καταστροφή της Μοσχόπολης στα 1769 και 1788, οι αυστριακές αρχές αποφασίζουν να διευθετήσουν οριστικά πια την πολιτειακή-νομική θέση όλων γενικά των Ελλήνων που κατοικούσαν κυρίως στις ουγγρικές επαρχίες της Αυτοκρατορίας. Έτσι, στα 1789 η Αυλή της Βιέννης εκδίδει διάταγμα, στο οποίο αναφέρονται ρητά τα εξής: όλοι οι Έλληνες που ζούσαν ως Τούρκοι υπήκοοι στην Ουγγαρία και στην Τρανσυλβανία έπρεπε να πάρουν την αυστριακή υπηκοότητα, δίνοντας τον νενομισμένο όρκο, και να πληρώσουν όλους τους φόρους. Από το έτος αυτό και εφεξής βρισκόμαστε ολοένα και λιγότερους Έλληνες να κατοικούν στις βορειοδυτικές επαρχίες της Βαλκανικής¹².

Η μεγάλη ανάπτυξη της Μοσχόπολης, οι ανάγκες του εμπορίου και το ενδιαφέρον των κατοίκων οδήγησαν από πολύ νωρίς τη διοίκηση της πόλης στην απόφαση να ιδρύσει ελληνικά σχολεία για τη μόρφωση όχι μόνο των ελληνοπαιδών, αλλά και των παιδιών των αλλοεθνών που ζούσαν στην περιοχή. Έτσι, από τα μέσα περίπου του 17ου αιώνα πιθανολογείται ότι λειτουργούσαν στη Μοσχόπολη ένα ή περισσότερα σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης. Με βεβαιότητα πάντως γνωρίζουμε ότι η πρώτη «σχολή», στην οποία, εκτός από τα γραμματικά, διδάσκονταν και τα «εγκύκλια μαθήματα», ιδρύθηκε γύρω στα 1700¹³. Πρώτος δάσκαλος και σχολάρχης της υπήρξε ο Χρυσάνθος ο Ηπειρώτης, τον οποίο διαδέχτηκε στα 1724 ο καταγόμενος από τα Γιάννενα Νικόλαος Σύγνης ή Στίγνης. Στα 1730 δίδασκε στην ίδια σχολή ο Μοσχοπολίτης λόγιος Ιωάννης Χαλκεύς ή Χαλκείας που είχε, κατά καιρούς, χρηματίσει καθηγητής της Φλαγγινείου Σχολής της Βενετίας. Στην εποχή του φαίνεται πως άρχισε να διδάσκεται η φιλοσοφία σύμφωνα με τη νέα αριστοτελική μέθοδο. Στα 1738 τη διεύθυνση της σχολής ανέλαβε ο Σεβαστός Λεοντιάδης, ο οποίος είχε παρακολουθήσει τη

9. Κ. Α. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σσ. 371-373.

10. D. J. Popović, *O Cincarima. Prilozi pitanju postanka našeg gradjanskog društva* [Για τους Κουτσόβλαχους. Συμβολές στο πρόβλημα της δημιουργίας της αστικής μας τάξης], Beograd 1937², σ. VII.

11. Drag. J. Ilić, *Hadži Diša*, έκδ. της Srpska Književna Zadruga, Beograd 1908, σ. 7.

12. D. J. Popović, *ό.π.*, σ. 103· Ι. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες απόδημοι*, σ. 308.

13. Βλ. Κ. Χατζόπουλος, *Ελληνικά σχολεία στην περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας (1453-1821)*, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 115-116. Πρβλ. και Θεόφρ. Γεωργιάδης, *Μοσχόπολις*, Αθήναι 1975, σ. 41 κ.ε.

διδασκαλία του Μεθοδίου του Ανθρακίτη και είχε κάνει ανώτερες σπουδές στην Ιταλία¹⁴.

Στα 1744, με πρωτοβουλία του Λεοντιάδη, στην ως τότε σχολή των «εγκυκλίων μαθημάτων» προστέθηκε και ένας ανώτερος κύκλος σπουδών. Από το έτος αυτό και στο εξής το ελληνικό σχολείο της Μοσχόπολης πήρε την ονομασία «*Νέα Ακαδημία*» και απέβη ένα από τα πιο σημαντικά σχολεία που λειτουργούσαν τότε στους κόλπους των τουρκοκρατούμενων χωρών της Βαλκανικής¹⁵. Στη «*Νέα Ακαδημία*» θα διδάξει από τα 1748 ως τα 1769 και ο σπουδαίος λόγιος Θεόδωρος Καβαλλιώτης, για τη δράση του οποίου έχει ασχοληθεί ειδικά ο συνάδελφος Ευστάθιος Κεκριδής¹⁶.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να υπογραμμίσουμε τη σπουδαιότητα που ενέχουν οι προσπάθειες του Θεοδώρου Καβαλλιώτη, καθώς και του επομένου καθηγητή της «*Νέας Ακαδημίας*», του Δανιήλ Μοσχοπολίτη, να εκδώσουν γλωσσικά βοηθήματα¹⁷ και να καλλιεργήσουν με τον τρόπο αυτό όχι μόνο την ελληνική αλλά και τη μητρική γλώσσα των παιδιών που φοιτούσαν στο περίφημο αυτό σχολείο της πόλης. Οι παραπάνω προσπάθειες αποδεικνύουν, από τη μια, την ευρύτητα των αντιλήψεων του διδακτικού προσωπικού της «*Νέας Ακαδημίας*» και, από την άλλη, το τεράστιο πνευματικό έργο που επιτελούσε η σχολή αυτή σε μια τόσο ευαίσθητη περιοχή της Κεντρικής και Δυτικής Βαλκανικής, όπου συνυπήρχαν αδιακρίτως Έλληνες, Άλβανοί και Σλάβοι.

Αξιοσημείωτη υπήρξε κατά την ίδια περίοδο και η εκδοτική δραστηριότητα του τυπογραφείου της Μοσχόπολης. Το τυπογραφείο αυτό πρέπει να ιδρύθηκε λίγο πριν από το έτος 1731 από τον ντόπιο λόγιο ιερομόναχο Γρηγόριο Κωνσταντινίδη, ο οποίος παρέμεινε διευθυντής του ως τα 1745. Μετά την παραίτησή του, το τυπογραφείο έγινε συνεταιρικό και λειτούργησε χωρίς διακοπή ως την καταστροφή της πόλης στα 1769. Από τα πιεστήριά του είδαν το φως της δημοσιότητας συνολικά, τουλάχιστον απ' όσα γνωρίζουμε ως σήμερα, είκοσι δύο βιβλία, από τα οποία τα περισσότερα είναι θεολογικού περιεχομένου¹⁸. Ας σημειωθεί, τέλος, εδώ πως το τυπογραφείο αυτό ήταν το δεύτερο ελληνικό τυπογραφείο που ιδρύθηκε —το πρώτο είχε ιδρυθεί στην Κωνσταντινούπολη— και το μοναδικό που λειτουργούσε κατά το πρώτο μισό του 18ου αιώνα μέσα στις τουρκοκρατούμενες ελληνικές χώρες¹⁹.

Από εκκλησιαστική άποψη, η Μοσχόπολη, ως το έτος 1670, υπαγόταν στον αρχιεπίσκοπο Πρώτης Ιουστινιανής και Αχριδών. Το έτος όμως αυτό ο αρχιεπίσκοπος Παρθένιος, που καταγόταν από την Κορυτσά, ανύψωσε την πατρίδα του σε έδρα μητροπολίτη με τον τίτλο Κορυτσάς, Σελασφόρου και Μοσχοπόλεως. Τέλος, από το

14. Ε. Ν. Κεκριδής, *Θεόδωρος Αναστασίου Καβαλλιώτης (1718-1789)*, Καβάλα 1989, σσ. 40-42.

15. Κ. Σκενδέρης, *Ιστορία της Αρχαίας και Συγχρόνου Μοσχοπόλεως*, Αθήναι 1928², σ. 16· Ε. Κεκριδής, *ό.π.*, σσ. 42-43.

16. Στη διδακτορική του διατριβή. Για τον ακριβή τίτλο της βλ. σημ. 14.

17. Βλ. Αγγ. Κωνσταντακοπούλου, *Η ελληνική γλώσσα στα Βαλκάνια (1750-1850). Το τετράγλωσσο λεξικό του Δανιήλ Μοσχοπολίτη*, Ιωάννινα 1988, σ. 32 κ.ε.

18. Ευλ. Κουρίλας (Λαυριώτης), *Η Μοσχόπολη και η Νέα Ακαδημία αυτής*, Αθήναι 1934, σσ. 6-7· Φ. Μιχαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 24.

19. Θεόφρ. Γεωργιάδης, *ό.π.*, σσ. 47-48· Κ. Χατζόπουλος, *ό.π.*, σ. 119.

έτος 1885 ο μητροπολίτης Κορυτσάς τιτλοφορείται Κορυτσάς, Πρεμετής και Μοσχόπολεως. Την πόλη κοσμούσαν ωραίοι ναοί ο αριθμός των οποίων ανερχόταν σε είκοσι. Από τις αρχαιότερες εκκλησίες ήταν της Αγίας Παρασκευής, της Κοιμήσεως της Θεοτόκου που ιδρύθηκε στα 1725 και που χρησίμευε και ως μητρόπολη, του Αγίου Νικολάου, τα εγκαίνια του οποίου έγιναν στα 1750, και του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου που βρισκόταν κοντά στη «Νέα Ακαδημία» και στο τυπογραφείο. Επίσης βορειότερα και σε απόσταση μισής σχεδόν ώρας από την πόλη σώζεται η παλαιά μονή του Αγίου Ιωάννου Προδρόμου που κτίστηκε στα 1634. Όλα όμως τα καθιδρύματα βρίσκονται σήμερα σε άθλια κατάσταση²⁰.

Η Μοσχόπολη υπήρξε η κατεξοχήν πόλη των μεγάλων ευεργετών του Γένους, όπως του Μιχαήλ Κιοπέκα, του Αναστασίου Καζαντζή και κυρίως της οικόγενειας των Σίνα: του παππού Σίμωνα, του γιου Γεωργίου και του εγγονού Σίμωνα, ο οποίος έφερε το όνομα του παππού του. Ο τελευταίος ήταν ο ιδρυτής της Ακαδημίας και του Αστεροσκοπείου των Αθηνών²¹.

Η Μοσχόπολη, δυστυχώς, έμελλε να υποστεί πρώτη από τις ελληνικές πόλεις τις θλιβερές συνέπειες που είχε ο Α΄ Ρωσοτουρκικός Πόλεμος που ξέσπασε στα 1768. Έτσι, ένα μόλις έτος μετά την έναρξη του πολέμου αυτού, δηλαδή στα 1769, οι Μοσχολίτες, κάτω από τις ανυπόφορες πιέσεις των ισχυρών τοπαρχών (των γνωστών μπορτζιλήδων), αποφασίζουν να εγκαταλείψουν την πόλη τους. Το σύνθημα της γενικής φυγής δόθηκε στις 2 Σεπτεμβρίου 1769. *Ες δε 1769, σημειώνει στον κώδικα της μονής Προδρόμου ο επιφανής πολίτης της Μοσχόπολης Μιχαήλ Γκέρας, Σεπτεμβρίου 2, από τον φόβον των μπορτζιλήδων και από τα βαρέα δοσήματα, εις διάστημα τριών ημερών έχάλασεν η Μοσχόπολις και, σκορπιζόμενοι οι άνθρωποι πανταχού γης, δεν απέμεινεν εις την χώραν ούτε σκυλλί²².*

Το γεγονός κατέχει ιδιαίτερη θέση στη νεότερη βιβλιογραφία. Η ιστορική όμως έρευνα έχει μείνει σχεδόν απληροφόρητη για τα γεγονότα που συνδέονται με τη Μοσχόπολη κατά τα αμέσως επόμενα χρόνια. Συγκεκριμένα τέσσερις πέντε μήνες μετά την πρώτη καταστροφή, οι Μοσχολίτες άρχισαν σιγά-σιγά να επιστρέφουν στην πόλη τους, η οποία, κατά τη δεκαετία 1775-1785, παρουσιάζει και πάλι μεγάλη βιοτεχνική και εμπορική κίνηση. Φαίνεται ότι η νέα άνθηση της Μοσχόπολης τράβηξε για μια ακόμη φορά τις αρπακτικές διαθέσεις των τουρκικών αρχών. Έτσι, στα 1788 οι αρχές αυτές με διάφορες συκοφαντίες συλλαμβάνουν και θανατώνουν δύο προύχοντες της πόλης, τον Θεόδωρο Βρέττα Ζουπάν και τον Ναούμ Γκούστα. Αμέσως μετά τον θάνατο των δύο αυτών προυχόντων, ακολούθησε ομαδική φυγή των κατοίκων, που ήρθαν και εγκαταστάθηκαν σε διάφορα μέρη της τουρκοκρατούμενης Βαλκανικής, καθώς και στις βορειότερες επαρχίες της Χερσονήσου που βρίσκονταν κάτω από την κυριαρχία των Αψβούργων, ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό το ελληνικό στοιχείο που προϋ-

20. Χ. Σούλης, *ό.π.*, σ. 400· Θεόφρ. Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 19 κ.ε.

21. Βλ. την εμπειριστατωμένη ειδική μελέτη: Γ. Λάιος, *Σίμων Σίνας*, Αθήναι 1972.

22. Ιωακ. Μαρτινιανός, *Συμβολαί εις την ιστορίαν της Μοσχόπολεως. Α΄. Η ιερά μονή του Τιμίου Προδρόμου κατά τον εν αυτή κώδικα, 1630-1875*, Αθήναι 1939, σ. 79· του ιδίου, *Η Μοσχόπολις*, σ. 183.

πήρχε στις παραπάνω επαρχίες²³.

Όταν εξερράγη η μεγάλη Επανάσταση του Γένους στα 1821, οι Μοσχοπολίτες μαζί με τους κατοίκους της Κορυτσάς έλαβαν ενεργό μέρος και βοήθησαν πολύπλευρα το εθνοαπελευθερωτικό κίνημα. Από τότε όμως αρχίζει ραγδαία η παρακμή της πόλης, η οποία θα υποστεί παντελή καταστροφή και ερήμωση από τα άτακτα αλβανικά σώματα τον Οκτώβριο του 1916²⁴. Η τραγικότητα του γεγονότος γίνεται ακόμη μεγαλύτερη, όταν λάβουμε υπόψη ότι στην καταστροφή συμμετείχαν και οι «πολιτισμένοι» Γάλλοι.

Κυρίες και κύριοι,

Επειδή βλέπω την κλεψύδρα να σώνεται, θα σταματήσω με μια όμως διαπίστωση. Οι μεμψιμοιρίες και οι ενδοιασμοί που διατυπώνονται κατά κόρον, ότι δηλαδή μια περαιτέρω έρευνα δεν πρόκειται να φέρει τίποτε το νέο στην Ιστορία της Μοσχόπολεως, δεν είναι καθόλου δικαιολογημένοι· και είναι μεν αλήθεια ότι το ντόπιο αρχαιολογικό υλικό έχει καταστραφεί, το κενό όμως αυτό μπορούν να καλύψουν κάλλιστα τα πολυπληθή τεκμήρια των Αρχείων των χωρών της Βαλκανικής και της Κεντρικής Ευρώπης. Άλλωστε, δεν πρέπει να λησμονούμε τη ρήση του Ευαγγελίου «ό ζητών εύρησει και τῶ κρούοντι ἀνοιγήσεται».

23. Για τον τραγικό θάνατο των δύο αυτών προυχόντων της Μοσχόπολης βλ. λεπτομέρειες: Ιωαν. Μαρτινιανός, *Η Μοσχόπολις*, σσ. 200-202. Σχετικά με τη δεύτερη ομαδική μετανάστευση των Μοσχοπολιτών βλ. D. J. Ρορονιέ, *ό.π.*, σσ. 39-40, 103.

24. Βλ. λεπτομέρειες: Θεόδωρ. Γεωργιάδης, *ό.π.*, σ. 93 κ.ε.

SUMMARY

*Ioannis Papadrianos*MOSCHOPOLIS AND ITS CONTRIBUTION TO THE ECONOMIC
AND INTELLECTUAL LIFE OF CENTRAL EUROPE AND THE BALKAN COUNTRIES
IN THE 18TH AND 19TH CENTURIES

In the 15th century, Vlach-speaking Greeks established a small, chiefly stock-breeding, settlement in the south-east of what is now Albania. This was Moschopolis. In the middle of the 17th century, that original township experienced rapid and astonishing demographic and economic development, which was due to a number of factors: the settlement's strategic geopolitical position; the inhabitants' industrious habits; the democratic, liberal communal system; and the special privileges (tax exemptions, self-government, a ban on Turks entering the town) granted at various times by the Sublime Porte. So, according to the most objective estimates, in its heyday the city attained a population of 30,000.

The development of light industry and wide-ranging commercial relations (particularly in terms of transit trade), first with Venice and later with Central Europe, meant that the city amassed considerable wealth for that time. It was precisely owing to this economic prosperity that noteworthy centres of learning were established in Moschopolis, real beacons that pierced the intellectual gloom of the Turkish-held Balkans. The city's schools with their enlightened teachers — particularly the New Academy (1744) — and the fine printing-house (1731–1769) with its numerous publications spurred on the intellectual regeneration not only of the Greeks, but also of the other Balkan peoples, particularly the Albanians.

Another interesting subject for research is the Moschopolitan émigrés, who, both before and after the city was destroyed in 1769, inundated the Turkish-held regions of the Balkans and the Austrian-held areas of Central Europe and played an important part in disseminating intellectual and material wealth from East to West and vice versa.

In the short time available, this paper looks at certain aspects of the Moschopolitans' economic and intellectual activity, with particular emphasis on the points that are less well known to historical research.